

BOEKBESPREKINGEN

P. Burke (ed.), *New perspectives on historical writing*. Cambridge Polity Press 1991, ISBN 0-7456-0501-X, 254 blz, f 134,95.

Vele honderden publikaties zijn de afgelopen drie decennia op de markt gebracht waarin een 'nieuwe geschiedenis' werd bepleit. Waarschijnlijk nog steeds het bekendste overzichtswerk waarin wordt geanalyseerd en geëvalueerd hoe die in de praktijk gestalte heeft kregen, is het in 1975 verschenen *New directions in European historiography* van George Iggers.

Zelfs in zijn versie uit 1984, die een epiloog bevat met daarin een schets van een aantal ontwikkelingen in de periode van 1975 tot 1984, is dit boek inmiddels gedateerd. Een opvolger is dan ook zeer welkom.

Zo'n boek lijkt het door Peter Burke verzorgde *New perspectives on historical writing* waarin Burke en negen andere experts de stand van zaken op hun specifieke vakgebied schetsen. De nadruk ligt op ontwikkelingen in de jaren zeventig en tachtig, met dien verstande dat vooral 'recently new movements' de aandacht krijgen. Hoewel de auteurs allen, zij het in verschillende mate, positief staan tegenover de 'new history', is het niet de bedoeling haar alleen te bewieroken. Ook eventuele tekortkomingen en mogelijke oplossingen daarvoor krijgen aandacht. Waarmee zich vrijwel vanzelf de vraag opdringt hoe zij zich verhoudt tot de traditionele geschiedbeoefening.

De tegenwoordig wijdverbreide neiging iedere activiteit als 'nieuw' te bestempelen, ook al betreft het slechts oude wijn in aan de tijdgeest aangepaste zakken, is historici niet vreemd. Ook binnen de geschiedbeoefening bestaan talloze 'vernieuwingen' slechts bij gratie van het gebrek aan eruditie van de 'vernieuwer'. Toch kunnen we wel degelijk spreken van een 'nieuwe geschiedenis'. Niet omdat wat de nieuwe historici verkondigen nooit eerder is verkondigd, maar omdat hun ideeën thans zo veel aanhang hebben en zodanig zijn uitgekristalliseerd dat zij een integraal onderdeel vormen van de huidige geschiedbeoefening en daar een groot stempel op drukken.

Dat neemt niet weg dat het moeilijk is haar precies te omschrijven. Wat nieuwe historici bij hun aanzienlijke onderlinge verschillen in elk geval gemeen hebben, is dat zij niet 'traditioneel' willen zijn. Burke besluit dan ook de nieuwe geschiedenis te definiëren door haar af te zetten tegen de traditionele. Hij komt tot een zevental verschillen tussen oude en nieuwe benadering. Terwijl traditionele historici zich vooral richten op de politiek, gaan nieuwe historici ervan uit dat alle facetten van het menselijk leven historische studie waard zijn. Terwijl de traditionele historicus de mening huldigt dat geschiedbeoefening moet resulteren in een verhaal over gebeurtenissen, bestaat volgens zijn nieuwe collega de taak van de historicus vooral uit het analyseren van structuren. Waar de traditionele geschiedbeoefening de groten der aarde centraal stelt, wil de nieuwe juist een 'history from below' bieden. Mede als gevolg daarvan verschilt ook de opvatting over historische bronnen. De traditionele historicus denkt bij bronnen in de eerste plaats, en vaak zelfs alleen, aan officiële documenten. De

interpretatie van de nieuwe historicus in dezen is veel ruimer. Alles wat op enigerlei wijze informatie kan verschaffen met betrekking tot het verleden, kan voor hem als bron fungeren. Ook over de vraag wat we onder een historische verklaring dienen te verstaan, verschillen volgens Burke de meningen. Terwijl zijns inziens binnen de traditionele benadering 'verklaren' gelijkstaat aan het noemen van de motieven van de bij gebeurtenissen betrokken personen, achten nieuwe historici een dergelijke visie veel te beperkt. De vragen die zij zich bij voorkeur stellen, kunnen niet worden beantwoord via verwijzing naar motieven. De geschiedenis kent nu eenmaal talloze verschijnselen, die zich niet (direct) tot menselijke intenties laten herleiden. Als zesde punt noemt Burke dat volgens traditionele historici de geschiedbeoefening objectief is, of dat althans zou moeten zijn. De nieuwe historici zouden hebben ingezien dat dit ideaal onhaalbaar is. Tenslotte stelt hij dat de nieuwe historici veel meer dan hun voorgangers voelen voor een interdisciplinaire aanpak.

Burke's omschrijving is ongenueanceerd. Dat lijkt mij in een dergelijk boek onvermijdelijk, en niet zo erg. Zij vertoont echter ook een aantal echte gebreken. Zo verwijst hij in het geheel niet naar een kenmerk dat veel nieuwe historici zélf steeds als zeer belangrijk, zo niet essentieel, voor hun vorm van geschiedbeoefening hebben bestempeld, namelijk het feit dat daarin generalisaties of 'theorieën' een grote rol zouden gaan spelen. 'Nieuwe geschiedenis' stond, zoals Iggers terecht benadrukt, voor veel van haar voorstanders gelijk aan 'sociaalwetenschappelijke geschiedenis', met alle connotaties van dien. In het licht daarvan wordt Burke's opmerking dat binnen de nieuwe geschiedenis het objectiviteitsideaal tot het verleden behoort zeer discutabel. Zeker in de jaren zestig en zeventig, de hoogtijdagen van geschiedenis als sociale wetenschap, pleitte menig vernieuwer juist voor veranderingen omdat zijns inziens nieuwe methoden en technieken tot een veel objectiever geschiedbeoefening zouden leiden! Dat na verloop van tijd dit optimisme sterk is getemperd, lijkt mij geen reden te doen alsof skepsis in dezen altijd kenmerkend is geweest voor de nieuwe geschiedenis. Hier wreekt zich de neiging van Burke, waarover later meer, om een aantal zeer recente ontwikkelingen, die in feite een reactie op de nieuwe geschiedenis vormen, als onderdeel ervan voor te stellen. Met die opmerking komen we bij de inhoud van de bundel.

Wat wordt behandeld? Na een algemene inleiding van Burke volgen artikelen over 'history from below' (Sharpe), 'women's history' (Scott), 'overseas history' (Wesseling), 'microhistory' (Levi), 'oral history' (Prins), 'history of reading' (Darnton), 'history of images' (Gaskell), 'history of political thought' (Tuck), 'history of the body' (Porter), 'history of events and the revival of narrative' (Burke). Het is hier niet de plaats die afzonderlijk te bespreken. Ik volsta met een paar opmerkingen. Uit bovenstaande opsomming valt af te leiden dat de term 'perspective' in de titel wellicht niet zo gelukkig is gekozen. Hij is nogal weids. In bepaalde artikelen staat gewoon een bepaald object van studie centraal (met name de artikelen van Darnton, Gaskell, Tuck en Porter), en in andere vooral een bepaalde methode (Prins). Zelfs voor de overige, ruimer opgezette artikelen laat zich betwisten of zij handelen over een 'new perspective on historical writing'. Ernstiger vind ik dat de artikelen zo ongelijk van opzet zijn en dat aan geen ervan een lijstje van relevante literatuur is toegevoegd. De lezer zou zeer gebaat zijn bij een dergelijke kleine geste in een boek dat op de kaft wordt bestempeld als 'key reference work'. Het notenapparaat kan dit gemis niet

ondervangen. Daarvoor zijn de verwijzingen te willekeurig. Ik betwijfel bovendien of de verwijzingen van bijvoorbeeld Burke naar publikaties in het Portugees, Italiaans en Spaans (en zelfs Nederlands!) veel lezers zullen motiveren tot nadere studie.

Het beste bevielen mij de bijdragen van Sharpe, Wesseling, Prins, Darnton en Porter. Voor hun respectieve specialismen bieden zij een helder overzicht van achtergronden, stand van zaken, methodologische problemen en visies op de toekomst. Zij doen met andere woorden wat in een dergelijk boek mag worden verwacht. De tekst van Scott is niet steeds even toegankelijk. Veel minder bevredigend zijn de bijdragen van Levi, Gaskell en Tuck. Ik ben bereid aan te nemen dat wat zij beweren juist is. Zij geven echter geen overzicht, en eigenlijk ook weinig inzicht. Zij confronteren de argeloze lezer te vaak plompverloren met bepaalde specialistische debatten, spinnen die uit en laten het daarbij. Het artikel van Tuck is wat dat aangaat het dieptepunt. Mij is niet duidelijk geworden wat de auteur betoogt, noch wat hij beoogt.

Wat ontbreekt? Niets is gemakkelijker en goedkoper dan opmerken dat een overzicht niet volledig is. Dat laat onverlet dat het legitiem is te vragen of de lezer althans de belangrijkste of interessantste nieuwe ontwikkelingen krijgt voorgeschoteld. Volledige consensus over wat belangrijk of interessant is, zal wel nooit worden bereikt. Ik ben er echter van overtuigd dat Burke's keuze zeer velen zal bevreemden. Zo is geen artikel opgenomen over de Annales, volgens velen -onder wie Burke- de belangrijkste stroming binnen de geschiedbeoefening sinds de Tweede Wereldoorlog. Men zou kunnen tegenwerpen dat zij in de periode die het boek bestrijkt niet meer vernieuwend was. Deze stelling laat zich voor de jaren tachtig goed verdedigen, maar niet voor de jaren zeventig. Aan de 'sociale geschiedenis', voor velen de nieuwe geschiedenis bij uitstek, is al evenmin een artikel gewijd, tenzij we moeten aannemen dat zij gelijk wordt gesteld aan 'history from below'. We vernemen niets over diverse varianten van maatschappijgeschiedenis, over historische demografie of economische geschiedenis. De lezer zal ook vergeefs zoeken naar artikelen over mentaliteitsgeschiedenis, historische antropologie of cultuurgeschiedenis. Hoe iemand deze vakgebieden ook precies wil definiëren, zij mogen dunkt mij in een overzicht als dit niet ontbreken.

Burke bestempelt het feit dat de scheidslijnen tussen sociale en de politieke geschiedenis zijn weggefallen als wellicht de belangrijkste ontwikkeling van de laatste jaren. En inderdaad, met name binnen het vakgebied dat vaak wordt aangeduid als 'historische sociologie', heeft men oog gekregen voor het sociale element in de politiek en het politieke element in het maatschappelijk leven. Toch krijgt ook deze 'discipline' geen aandacht. En dat terwijl Burke een positief en optimistisch boek over geschiedenis en sociologie op zijn naam heeft (*Sociology and history* Londen 1980). In de index van het boek komt het woord sociologie één keer voor. We vernemen niets, om slechts een paar namen te noemen, over Skocpol of Tilly. De opvattingen van Elias en Foucault, die toch zeer veel invloed hebben op de studie naar politiek en sociale verhoudingen, worden nergens uit de doeken gedaan.

Zo blijft wel erg veel en erg veel belangrijke 'new history' onbesproken. Daar staat tegenover dat een aanzienlijk deel van de bundel is gewijd aan vormen van geschiedbeoefening die slechts met grote moeite, en soms zelfs helemaal niet, onder Burke's omschrijving van 'new history' kunnen worden

gebracht. Wie zou durven beweren dat diegenen die orale geschiedenis beoefenen of schrijven over vrouwen, beeldmateriaal of politieke theorie, steeds structuren analyseren en een niet-traditionele wijze van verklaren hanteren? Nog veel moeilijker lijkt het mij die vormen van geschiedbeoefening als 'new history' te bestempelen die in Levi's artikel over micro-geschiedenis en in Burke's tekst over 'history of events and the revival of narrative' worden toegelicht.

Wat wordt besproken, is vaak meer 'newest history' dan 'new history'. Vaak gaat het meer om de reacties die de 'new history', vooral in haar extreme en eenzijdige vormen, heeft opgeroepen dan om de 'new history' zelf. Dat maakt de bundel weliswaar eerder interessanter dan minder interessant, maar het dient toch opgemerkt!

Er tekent zich volgens Burke een synthese af waarin de tegenstelling tussen de traditionele en de nieuwe aanpak wordt 'opgehooben'. Terwijl binnen de traditionele geschiedbeoefening de aandacht wel erg eenzijdig uitging naar verhalen over gebeurtenissen, naar elite en elite-cultuur, politiek, 'de man' en 'het Westen', vervielen veel nieuwe historici vaak in het andere uiterste door het voor te stellen als zou een waar historicus zich alleen mogen bezighouden met de analyse van structuren, de 'gewone' mens en de volkscultuur, economische en sociale factoren, de vrouw of de periferie.

Het besef blijkt te groeien, dat men niet de ene eenzijdigheid door de andere moet vervangen. Het verschil tussen volks- en elitecultuur wordt genuanceerd. Overeenkomsten en wederzijdse beïnvloeding krijgen meer aandacht. Politiek en maatschappelijke structuur worden veel meer aan elkaar gerelateerd. In vrouwenstudies erkent men steeds meer dat de definities van man en vrouw nooit los van elkaar kunnen worden gezien. In 'overseas history' streeft men naar een vorm van wereldgeschiedenis waarin zowel de eigen geschiedenis van centrum en periferie als hun wisselwerking recht wordt gedaan.

In zijn afsluitende artikel snijdt Burke het waarschijnlijk moeilijkste probleem aan waar historici op stuiten bij pogingen een nieuwste geschiedenis te funderen: hoe een brug te slaan tussen een verhalende geschiedbeoefening waarin evenementen, dat wil zeggen concrete personen en hun belevenissen, centraal staan en een aanpak waarin de nadruk ligt op de analyse van structuren en waarin de historicus als het ware over de hoofden van de historische personages heen zoekt naar lijnen en patronen. Helemaal zuiver stelt Burke mijns inziens het probleem niet, wanneer hij het vertellen van verhalen plaatst tegenover het analyseren van structuren. Het is analytisch niet sterk een presentatievorm (het verhaal) af te zetten tegen een wijze van onderzoeken van een bepaald onderzoeksobject (de analyse van structuren). Het lijkt mij niet onmogelijk over structuren te vertellen, terwijl verhalen wel degelijk analytisch kunnen zijn.

Burke wijst er zelf op dat het onderscheid tussen structuur en evenement niet erg duidelijk is -niemand kijkt vreemd op wanneer de Franse Revolutie als 'gebeurtenis' wordt betiteld, terwijl het toch gaat om een verschijnsel van behoorlijk lange duur- en hij ziet mogelijkheden tot integratie aangezien er altijd een zekere wisselwerking tussen gebeurtenissen en structuren bestaat.

Die laatste opmerking biedt hem de gelegenheid nader in te gaan op de vraag of de historicus de beperktheden van de traditionele verhaalvorm wellicht kan overwinnen en of hij niet structuur en evenement, analyse en beschrijving in één betoog zou kunnen integreren. Hij acht dat mogelijk wanneer men maar kiest voor vormen van vertellen die bij hem 'modern narratives' heten. Hij noemt

een viertal varianten: de zogeheten 'micro-narrative' -de zeer gedetailleerde case-studie die dient om te laten zien hoe in concreto een structuur 'functioneert'- het verhaal verteld vanuit diverse standpunten, het verhaal dat teruggaat in de tijd, en het verhaal waarin wordt geschetst hoe structuur en evenement op een concreet tijdstip interageren.

Burke's uiteenzetting confronteert ons met het feit dat historici in de wijze waarop zij hun verhalen construeren doorgaans weinig durf en oorspronkelijkheid vertonen. Zij hanteren vrijwel altijd de verhaalvorm van de negentiende-eeuwse roman. Wanneer geschiedschrijving een vorm is van literatuur, zoals velen mijns inziens ten onrechte verkondigen, dan betreft het in elk geval doorgaans geen literatuur van deze tijd. Hoewel aan elk van de genoemde nieuwe verhaalvormen specifieke problemen kleven en Burke niet wil beweren dat zij een panacee bieden voor historici die werkelijk een 'geschiedenis tussen structuur en evenement' zoeken, weet hij in elk geval duidelijk te maken dat hier interessante mogelijkheden tot experimenteren liggen.

Peer Vries

J. Agee en W. Evans, *Laat ons nu vermaarde mannen prijzen*. Bert Bakker Amsterdam 1991, ISBN 90-351-0976-7, 388 blz, 62 foto's, f 64,50.

In de zomer van 1936, maakten journalist/schrijver James Agee en fotograaf Walker Evans een reis door Alabama. De opdracht luidde om voor het New Yorkse tijdschrift *Fortune* een fotoreportage en geschreven verslag te maken over de katoenpacht in het door de Depressie geteisterde Zuiden van de Verenigde Staten. In deze periode wonnen zij het vertrouwen van drie pachtersfamilies, waardoor zij toegang kregen tot veel facetten van hun leven, en waren zodoende in staat, elk op eigen wijze, uitgebreid verslag te doen. Volgens de redacteurs van *Fortune* paste dit verslag niet binnen de formule van hun documentaire reeks 'Life and Circumstances' en werd niet geplaatst. Vijf jaar later werd er uiteindelijk een uitgever gevonden, die het verslag alsnog in boekvorm wilde publiceren. Het boek, dat nu algemeen wordt beschouwd als een klassieker van de jaren dertig, kreeg toen niet de waardering die het verdiende. Het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog is hier zeker debet aan. Een ander minder voor de hand liggende oorzaak ligt besloten in het boek zelf; was het potentiële lezerspubliek in 1936 nog geïnteresseerd in sociale hervormingsliteratuur, in 1941 was men dit onderwerp beu. Daar komt nog bij dat het boek gezien stijlform en inhoud, dit laatste betrekking hebbend op o.a. de expliciete erotische passages en het ageren tegen het Amerikaanse onderwijssysteem, als schandelijk werd ervaren. In het voorwoord beschrijft Agee uitgebreid het doel en de opzet van hun onderzoek. 'Het feitelijke onderwerp is de Noordamerikaanse katoenpacht, zoals onderzocht in het dagelijks leven van drie representatieve blanke pachtersfamilies. Maar eigenlijk gaat het over het belang van een bestaan waar niemand zich een voorstelling van kan maken en om het bedenken van de juiste technieken, zodat we het kunnen documenteren, overbrengen, analyseren en beschermen'.

Met behulp van "de bewegingloze camera" en "het gedrukte woord" (die wederzijds onafhankelijk en gelijkwaardig zijn en elkaar aanvullen) en bovendien het "individueel, anti-autoritair menselijk bewustzijn" streven ze in hun verslaggeving naar de pure waarneming. Dat wil zeggen uitbanning van de verbeelding om de waarheid zo dicht mogelijk te benaderen. Alleen op die voorwaarde konden ze het "onbeperkt rond snuffelen in de levens van een weerloze en zwaar getroffen groep mensen, met de bedoeling om de naaktheid, achterstand en vernedering van deze levens ten toon te stellen voor een andere groep mensen" enigszins rechtvaardigen.

Het onderwerp was in die tijd zeker niet nieuw; de deelpachter was een veel besproken en beschreven item. Ook het genre *social documentary* was niet nieuw. Echter, *Laat ons nu vermaarde mannen prijzen* heeft in tegenstelling tot bijvoorbeeld *Have you seen their faces*, een vergelijkbare documentaire uit 1937 van Erskine Caldwell en Margaret Bourke-White, de tand des tijds doorstaan. Dit laatste wordt nog eens onderstreept door het feit dat het boek nu in het Nederlands is vertaald. De *social documentary* werd veelal gesteund door een afdeling van de Resettlement Administration (later Farm Security Administration), een federaal regeringsbureau dat in 1935 als onderdeel van het New Deal programma van president Roosevelt was opgezet om de situatie in de agrarische gebieden te verbeteren. Hierdoor sloop er onwillekeurig overheidspropaganda in, iets dat deze schrijvers en fotografen van documentaires zelf misschien ook voor ogen hadden. Kunst was in die tijd een gangbaar medium om politieke ideeën te promoten. Het geworstel van de pachtersboer om het hoofd boven water te houden in de veelal afschuwelijke leefomstandigheden werd in de *social documentaries* vaak als tijdelijk en veranderbaar gepresenteerd. Sommige auteurs gingen zover door zelfs directe politieke oplossingen aan te dragen. Middels een intellectuele dimensie en een emotionele dimensie speelden ze in op het sociale gevoel en emoties van de lezers om hen zodoende tot hervormingen te bewegen. Zoals Roy Stryker, hoofd van de fotografische afdeling van de R.A. het uitdrukte: "A good documentary should tell not only what a place or a thing or a person looks like, but it must also tell the audience what it would feel like to be an actual witness to the scene". Margaret Bourke-White, die met haar foto's in de jaren dertig grote populariteit genoot, manipuleerde haar model voor het nemen van een foto dusdanig, dat het precies uitdrukte wat zij wilde dat het uit zou drukken, namelijk sentimentaliteit en medelijden.

Juist tegen dit soort praktijken waren Agee en Evans fel gekant. Hoewel Agee de camera zag als een wezenlijk instrument van hun tijd ("om waar te nemen van wat is"), voelde hij grote woede bij haar misbruik, waardoor sprake was van "een dermate verregaande vrijwel universele corruptie van het gezichtsvermogen". De foto's van Evans doorbraken de clichés van de jaren dertig, omdat hij de pachters presenteerde zoals zij zelf gepresenteerd wilden worden; Bud Woods met een zakdoek over z'n schouder om de wonden te bedekken, opgemaakte bedden etc., om te laten zien dat er wel degelijk orde en netheid in hun bestaan te herkennen viel en om zodoende valse sentimenten te voorkomen.

Ook Agee presenteert zijn karakters met waardigheid en respect, als unieke individuen en niet als anonieme mensen die representatief zijn voor een bepaalde sociale groep. Hij beschrijft niet de moeizame onderhandelingen van een

katoenpachter met zijn landheer, maar legt de nadruk op het persoonlijke leven, het alledaagse van de pachtersfamilies Gudger, Woods en Ricketts. Hierin gaat Agee soms zo detaillistisch te werk dat het de leesbaarheid niet altijd verhoogt, maar dat zijn intenties wel duidelijk worden; een zo eerlijk mogelijk beeld van de leefomstandigheden te geven zonder bijbedoelingen te hebben en zonder de lezer te manipuleren door informatie achter te houden.

Naast deze nauwgezette beschrijvingen wordt de tekst afgewisseld met min of meer persoonlijke beschouwende passages, die meer vertellen over de schrijver Agee zelf dan over het leven van de pachters. Hierin stelt de auteur zich meer dan eens kwetsbaar op. Het idee dat hij hier waarschijnlijk mee voor ogen had is het proberen op gelijke voet te komen met de pachters en zodoende zijn schrijven over hun leven te kunnen rechtvaardigen. Afgezien van de vaagheid en uitvoerigheid van deze passages, ontleent het boek hier ook een groot deel van haar kracht aan, dit omdat je als lezer inzicht krijgt in wat de auteur ten tijde van het verslag en periode daarna innerlijk bezig hield. Hierdoor wordt de lezer in staat gesteld uitspraken in een context en daardoor beter perspectief te zien. Niet het achterliggende idee om de sociale situatie voor de pachters middels manipulatie te veranderen, maar juist zijn grote mate van liefde voor en betrokkenheid met de pachters, zorgt ervoor dat een enkele passage ook neigt naar moralisme. Agee deelt echter niet het optimisme van zijn tijdgenoten. Het pachtstelsel ziet hij als een modificatie voor het hele wereldstelsel en daarom zal volgens hem afschaffing van het pachtersdom, zoals nagestreefd door de hervormers, ondoordacht zijn en absoluut geen verbetering bieden. "Noch razernij, noch mededogen, noch intelligentie, noch de herstellende werking van de toekomst zullen genoeg zijn om je een ons verlichting te geven". Dit wil niet zeggen dat hij geen voorstander was van de weldoordachte pogingen van liberale zijde om iets te doen aan de onaangename situatie in het Zuiden, integendeel. Steun van overheidswege konden Agee en Evans echter wel vergeten. Vijftig jaar na dato, nu Amerika opnieuw met een regressie te maken heeft en het "stelsel" en de "slachtoffers" nog steeds bestaan, blijkt Agee's sociale profetie geen verleden tijd te zijn.

Firien Dubben

Marjan Schwegman e.a. (red.), *Op het strijdtoneel van de politiek. Twaalfde jaarboek voor vrouwengeschiedenis*. Met samenvattingen in het engels. SUN Nijmegen 1991, ISBN 9061-68-362-9, 192 blz, ill., f 29,50.

Op het strijdtoneel van de politiek. Twaalfde jaarboek voor vrouwengeschiedenis begeeft zich deze keer op een bijna onontgonnen terrein van de vrouwen-geschiedenis: de politieke geschiedenis. Bij het ontstaan van de discipline vrouwengeschiedenis werd politieke geschiedenis gezien als het mannenbolwerk bij uitstek. De feministische historica ontwikkelden hun eigen manier van geschiedenis schrijven. De nadruk kwam in de beginperiode te liggen op persoonlijke, subjectieve ervaringen van vrouwen of de vrouwengeschiedenis werd gezien als een deel van de sociale geschiedenis. Deze benadering van het

verleden is grotendeels veranderd sinds Joan Scotts artikel 'Vrouwengeschiedenis, de geschiedenis herschreven' in 1984 verscheen. Hierin pleitte ze ervoor om "maatschappelijke definities van geslacht te onderzoeken, zoals die ontwikkeld worden door vrouwen en mannen, geconstrueerd en beïnvloed door economische en politieke instituties, als uitdrukking van een scala van verhoudingen die niet alleen sekse, maar ook klasse en macht omvatten". Ze geeft dit zelf vorm in haar boek *Gender and the politics of history* (1988). Hierin toonde ze aan dat vrouwelijkheid, politiek en geschiedenis veranderlijk zijn, niet alleen op zichzelf staand, maar vooral ook in onderlinge samenhang. Vanuit deze onderlinge samenhang zou een nieuw historisch verhaal geconstrueerd kunnen worden. Scott gelooft niet in een samenvattend nieuw verhaal over geschiedenis, politiek en sekse, maar ziet meer in een serie nieuwe geschiedenissen. De feministische historica heeft de taak zelf-kritisch te staan tegenover het samenspel van geschiedenis, sekse en politiek.

Het twaalfde jaarboek gaat uit van de theorie van Scott en stelt in het inleidende artikel van M. Aerts de vraag hoe het komt dat vrouwen tot nog toe niet voorkomen in de politieke geschiedenis. Door middel van de zeer gevarieerde artikelen probeert het jaarboek niet alleen een antwoord te geven op deze vraag, maar ook een aanzet te geven om de vrouw een plaats te geven in de politieke geschiedenis. Aangezien politieke geschiedenis voor feministische historica een vrij nieuw terrein is, moet ook het begrip politiek nader uitgewerkt worden. Sommige schrijfsters (Schwegman, Withuis, Janz en Oostendorp) gebruiken de term politiek voor alles wat met de staat samenhangt; Meijer, Mossink en Poldervaart gebruiken het begrip in de betekenis van collectieve strijd. Door de invalshoek van Scott te gebruiken en door hun eigen kritische toevoegingen, komen de schrijfsters van de bundel tot vele verrassende ontdekkingen. Zo laat J. Withuis in haar artikel over sekse en koude oorlog zien, dat het westerse vrouwelijkheidsideaal een belangrijke verschuiving doormaakte rond 1960. U. Janz wijst op het seksespecifieke karakter van de Arbeidswet van 1889, waar tot nu toe in de literatuur geen aandacht voor was. Ook de plaats van de vrouw in de politiek wordt door de gebruikte invalshoek veel duidelijker. Een reconstructie van de debatten over zedelijkheid en arbeid aan het eind van de negentiende eeuw toont de ideeën over mannelijkheid en vrouwelijkheid en de consequenties daarvan voor de sociale wetgeving. Een aardig voorbeeld van een andere definitie van het begrip politiek is het artikel van Meijer over 'Het onbehagen van een lotgenote', hierin wordt politiek gezien als de unieke en persoonlijke politiek van Joke Kool-Smit. Het verhaal van Mossink over 'De teloorgang van het feminisme in de vrouwen-vredesbeweging in het Interbellum' laat de motieven zien van vrouwen die zich met de politiek van de vrede bezig hielden. Niet alle artikelen hebben een onderwerp uit de vaderlandse geschiedenis of hebben een duidelijk antwoord op de vraag welke plaats de vrouw in de politiek moet hebben.

Schwegman vraagt zich in haar artikel over 'Sekse en vorming van een Italiaanse nationale identiteit' af, of een herschrijving van politieke geschiedenis, niet betekent dat de uitzonderlijkheid en zo men wil 'onvrouwelijkheid' van politieke vrouwen benadrukt wordt. Ze pleit er uiteindelijk voor dat de vanzelfsprekendheid waarmee mannen en politiek gekoppeld zijn, ter discussie gesteld wordt. Het verhaal van Poldervaart over 'Discussies over vrouwelijkheid aan de hand van het Franse utopisch-socialistisch feminisme' toont aan dat

vrouwelijkheid niet per definitie aan vrouwen gekoppeld hoeft te zijn. Er moet en verschil gemaakt worden tussen de betekenis die vrouwenhistorica aan vrouwelijkheid geven en aan de betekenis die het begrip in het verleden had. Dit is een valkuil, waar Scott volgens Poldervaart met open ogen inloopt.

De artikelen in de bundel laten naast verrassende ontdekkingen ook zien dat het niet eenvoudig is om de plaats van de vrouw in de politiek te bepalen, omdat niet duidelijk is of daardoor de vrouwen niet in een uitzonderingspositie geplaatst worden. Naast de vragen welke rol de vrouwen in het verleden in de politiek hebben gespeeld en waarom ze niet in de politieke geschiedenis zijn opgenomen, wordt ook stil gestaan bij de vraag welke plaats de vrouwen nu in de politieke geschiedenis moeten krijgen.

Het twaalfde jaarboek voor vrouwengeschiedenis heeft deze vragen gesteld en daar door middel van de verschillende artikelen bij stilgestaan. Het is een interessant boek geworden vanwege de uitwerking van de theorie van Scott en de eigen kritische houding van de schrijfsters. Een jaarboek dat een heleboel onbeantwoorde vragen oproept, maar die dankzij de nieuwe invalshoek niet lang meer onbeantwoord zullen blijven.

Claudia Vrieling

J.J. Kloek en W.W. Mijnhardt eds., *Balans en perspectief van de Nederlandse cultuurgeschiedenis. De productie, distributie en consumptie van cultuur*. Rodopi Amsterdam 1991, 135 blz. f35,-.

Eén van de thema's die op het Utrechtse Balans en Perspectief-congres in 1988 (zie vorige *Groniek*) aan de orde kwam was de 'productie, distributie en consumptie van cultuur'. Cultuur, zo stellen de redacteurs van de naar aanleiding van dit thema verschenen bundel nog maar eens, is niet langer een statisch en elitair begrip, maar iets dynamisch dat "mede tot stand komt op grond van statusoverwegingen en dankzij machtsverhoudingen". Daarom worden niet langer bijvoorbeeld klassieke romans als autonome kunstwerken beschouwd en op hun betekenis uitgedaan, maar is men veel meer geïnteresseerd in de context waarin letterkundige werken van het tweede garnituur geschreven en begrepen worden. Niet langer staat de tekst, maar de context centraal. Gevolg hiervan is dat de historische dimensie van het onderzoek naar literatuur, kunst, en wetenschap belangrijker is geworden en dat de nadruk niet langer op de kwalitatieve maar kwantitatieve methode ligt.

Deze nieuwe aanpak vindt duidelijk zijn weerslag in deze bundel, die bewerkingen van de destijds gehouden lezingen bevat. Het zijn vaak verslagen en voorstellen van lopend onderzoek. Wat opvalt is dat niet uitsluitend historici, maar ook literatuurwetenschappers en een socioloog bijdragen leveren; de nadruk ligt sterk op de letterkunde. Aan bod komen onder andere de boekdistributie in 17e, 18e en 19e eeuw, Nederlandse vrouwentijdschriften in de 18e eeuw, en literaire voordrachtskunstenaars, van rond de eeuwwisseling. Daarnaast biedt de bundel een aardig artikel over anatomische theaters in de Republiek in de 17e eeuw, waar geïnteresseerden tegen betaling een obductie konden bijwonen, en een kort artikel over het 'Nederlandsch Natuur- en Geneeskundig Congres' dat

zich aan het einde van de vorige eeuw tot doel stelde de (vaderlandse) natuurwetenschap te propageren.

De bundel biedt een wat eenzijdig, maar coherent geheel, dat nieuwsgierig maakt naar de onderzoeksresultaten. Ronduit jammer is het daarom dan ook dat de bijdrage van de enige econoom in dit gezelschap, onder de veelbelovende titel 'De twintigste-eeuwse uitgever als cultuurproducent' een stuk is geworden waaraan kop noch staart valt te ontdekken, en waarin letterlijk geen zin voorkomt die niet pijn doet aan de ogen. "Voegt men hieraan toe de 'grondwarmte' van het lezen van (goede) boeken tijdens de bezettingstijd dan is het begrijpelijk dat juist in deze 'arme' tijd van schaarste het algemene boek sprongsgewijze meer in de belangstelling stond, waarbij de uitgeverij aanhaakte" enzovoorts. Hadden de redacteurs hier niet met harde hand in kunnen grijpen?

Eric Jorink